

STEFAN SZYMIK MSF

HISTORIA ODDZIAŁYWANIA TEKSTU (*WIRKUNGSGESCHICHTE*) A STUDIUM NOWEGO TESTAMENTU

W pierwszym rozdziale dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* znajduje się krótkie omówienie podstawowych metod i sposobów interpretacji Biblii. Bezpośrednio po prezentacji dwóch metod, tj. zespołu metod historyczno-krytycznych i nowych metod analizy literackiej, dokument przedstawia sposoby interpretacji Biblii (podejścia lub ujęcia – *approches*) oparte na Tradycji¹. Najwyraźniej autorzy pragnęli podkreślić przydatność tego typu studium, dlatego w pierwszej kolejności omówili ujęcia oparte na Tradycji: ujęcie kanoniczne, ujęcie polegające na odwołaniu się do żydowskich tradycji interpretacji oraz historię oddziaływania tekstu biblijnego (*Wirkungsgeschichte*).

Polskiej literaturze biblijnej historia oddziaływania tekstu biblijnego nie jest nieznaną. Jako pierwszy na ten nurt badań biblijnych zwrócił uwagę S. Pi-sarek². Skomentował on sięgnięcie po *Wirkungsgeschichte* przez autorów nie-

Dr hab. Stefan SZYMIK MSF – kierownik Katedry Hermeneutyki Biblijnej KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin.

¹ *L'interprétation de la Bible dans l'Église. Allocution de Sa Sainteté le Pape Jean-Paul II et document de la Commission Biblique Pontificale*. Collection des Documents du Vatican. Città del Vaticano 1993 [tłum. polskie: *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej z komentarzem biblistów polskich*. Przekład i redakcja R. Rubinkiewicz (Rozprawy i studia biblijne 4), Warszawa 1999, s. 44-45]. Na marginesie warto odnotować propozycję T. Jelonka dotyczącą tłumaczenia terminu „approche” użytego w dokumencie. W miejsce powszechnie stosowanego określenia „podejście” autor proponuje termin „ujęcie” jako – jego zdaniem – bardziej poprawny językowo, np. ujęcie kanoniczne, feministyczne itd. Zob. T. J e l o n e k, *Metoda historyczno-krytyczna*, w: *Z badań nad Biblią*, t. II, red. T. Jelonka, Kraków 1998, s. 15.

² *Historia oddziaływania tekstu (Wirkungsgeschichte) jako nowa metoda w badaniu Nowego Testamentu*, RBL 39(1986), s. 96-107.

mieckiego komentarza ekumenicznego do Nowego Testamentu (*Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*). Nową metodę badania ksiąg Nowego Testamentu autor zilustrował na przykładzie Ewangelii św. Marka oddziałującej na późniejsze Ewangelie św. Mateusza i św. Łukasza, a także przedstawił zastosowanie tej metody przez J. Gnilkę do chrztu Jezusa (Mk 1, 9-11). Na zakończenie sformułował pogląd, iż *Wirkungsgeschichte* nie wydaje się przemijającą modą, lecz wejdzie na stałe do metod stosowanych w badaniu Nowego Testamentu. Kolejny głos należał do A. Troniny, głos o tyle donioślejszy, gdyż zamieszczony w *Metodologii Nowego Testamentu*³ Autor rzetelnie przedstawił filozoficzne podstawy *Wirkungsgeschichte*, jak sformułował je H.-G. Gadamer, a pogłębili twórcy tzw. nowej hermeneutyki E. Fuchs (*Sprachereignis*) i G. Ebeling (*Wortgeschehen*)⁴. Następnie omówił zadania nowej metody, wskazując na podkreślaną szczególnie przez stronę protestancką potrzebę ożywienia tekstu biblijnego, który nie tylko winien być objaśniany i komentowany, ale także rozumiany. Jak pisze, rozumienie tekstu „to odkrywanie aktualnego sensu słów biblijnych, zastosowanie ich do aktualnej sytuacji życiowej”⁵ W trzeciej części opracowania autor podał dwa przykłady oddziaływania tekstu biblijnego, przy czym szczególnie interesująca jest prezentacja historii oddziaływania Ps 2 na autorów Nowego Testamentu⁶. Autorem kolejnego w polskiej literaturze biblijnej ważnego omówienia *Wirkungsgeschichte* jest R. Bartnicki⁷ Autor naświetlił biblijne aspekty diskutowanego podejścia, ponownie na podstawie ujęcia i rozumienia *Wirkungsgeschichte* przez autorów ewangelicko-katolickiego komentarza do Nowego Testamentu. Cennym elementem sygnalizowanego omówienia jest ukazanie hermeneutycznych ujęć metody *Wirkungsgeschichte*, jak widzą ją H.-G. Gadamer („złanie się horyzontów”), D. Sölle i H.-Th. Wrege („analiza okoliczności zastosowania tradycji”) oraz H. K. Berg („pytanie o aktualnie działające siły i impulsy tradycji”). Nadto podał zasady poszukiwania oddziaływania tekstów biblijnych⁸ Dla

³ *Historia oddziaływania tekstu (Wirkungsgeschichte)*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, red. H. Langkammer, Pelplin 1994, s. 205-231.

⁴ Tamże, s. 207-209, 209-212.

⁵ Tamże, s. 212; autor omawia następnie *Wirkungsgeschichte* w ujęciu U. Luza w zastosowaniu do Ewangelii św. Mateusza. Por. U. L u z, *Das Evangelium nach Matthäus*, 1. Teilband (Mt 1-7), (EKK 1, 1), Neukirchen-Vluyn 1992³, s. 78-82.

⁶ T r o n i n a, *Historia oddziaływania tekstu*, s. 219-226. Trzeba odnotować, iż praktycznie nieobecny jest w tym opracowaniu „czytelnik” i historia recepcji tekstu biblijnego, istotne elementy *Wirkungsgeschichte* w studium Nowego Testamentu.

⁷ *Ewangelie synoptyczne. Geneza i interpretacja*, Warszawa 1996², s. 349-366.

⁸ Tamże, s. 355-360, 363-366. W cennym przyczynku R. Bartnickiego brak krytycznej oceny omawianego podejścia.

kompletności obrazu odnotujmy głos R. Pindela⁹ Jego wypowiedź nie zawiera nowych ani szczególnie ważkich elementów, autor zaś ograniczył się do ogólnego skomentowania dokumentu, ubogacając wypowiedź o praktyczne przykłady stosowania *Wirkungsgeschichte*.

Można się zastanawiać, czy istnieją wystarczające racje, by ponownie wracać do kwestii *Wirkungsgeschichte*. Za ponownym podjęciem tematu przemawia nie tylko walor poznawczy, tj. wola prezentacji zjawiska obecnego w badaniach biblijnych od lat kilkadziesiąt. Przywołane publikacje polskie naświetlają ważne składniki ujęcia opartego na historii oddziaływania tekstu, ale ich nie wyczerpują, a nadto niektóre terminy, definicje i procedury domagają się uściślenia. Przede wszystkim brak jednak krytycznej oceny *Wirkungsgeschichte* z punktu widzenia hermeneutyki katolickiej. Nadto bardziej obszernego komentarza, aniżeli uczynił to R. Pindel, domaga się stanowisko Papiejskiej Komisji Biblijnej. Istnieje zatem wystarczająco wiele racji, by podjąć temat *Wirkungsgeschichte*.

I. GENEZA WIRKUNGSGESCHICHTE JAKO METODY

Nowe podejście do tekstów biblijnych zrodziło się w Niemczech w latach 1960-1970, m.in. jako efekt rozwoju hermeneutyk filozoficznych i równocześnie – co miało miejsce zwłaszcza w kręgach biblistów protestanckich – jako odpowiedź na niedomagania metody historyczno-krytycznej.

Podstaw teoretycznych dostarczył nowej metodzie H.-G. Gadamer, który interesował się relacjami istniejącymi między tekstem a jego czytelnikami¹⁰ Gadamer nie był zadowolony z twierdzenia, iż celem hermeneutyki jest rozumienie tego, co pierwotnie pragnął powiedzieć autor i co rozumieli jego słuchacze. Znaczenie bowiem tekstu nie jest tym, co zamierzał powiedzieć autor, ale tym, co tekst mówi czytelnikowi tu i teraz. Zdaniem Gadamera, napisany tekst odrywa się od początkowych okoliczności powstania i otrzymuje sens ponadczasowy. Ktokolwiek interpretuje tekst, czyni to w perspektywie własnego horyzontu, a zarazem wchodzi w dialog z horyzontem tekstu. Efekt końcowy spotkania to „nałożenie się horyzontów” (*Horizontverschmelzung*). Akt rozumienia tekstu dokonuje się w chwili, gdy lektor – żyjąc w teraźniejszości i będąc dziedzicem antycypacji i prekonceptów powstałych

⁹ *Ujęcia oparte na Tradycji*, w: *Z badań nad Biblią*, t. II, red. T. Jelonek, Kraków 1998, s. 55-56.

¹⁰ *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Tübingen 1960.

na przestrzeni wieków istnienia kultury – jest skonfrontowany z tekstem. Uwolniony spod ojcowskiej opieki autor tekst znajduje w komentatorze nowego ojca. Jednakże jego rozumienie nie jest absolutne, lecz to tylko ogniwo w łańcuchu różnych historycznie uwarunkowanych rozumień. Chociaż więc tekst ma walor normatywny, to jednak jego interpretacja jest nieustannym procesem i nigdy nie można powiedzieć, iż jakaś interpretacja jest ostateczna i definitywna, zawsze wiążąca. Akt rozumienia powtarza się w każdym pokoleniu na nowo, dając istnienie nowej prawdzie. Łańcuch kolejnych interpretacji konkretyzujących tekst to – według Gadamera – tradycja. Tradycję trzeba zatem rozumieć jako ciąg kolejnych oddziaływań czy skutków tekstu (*Wirkungsgeschichte*)¹¹.

Zrozumienie hermeneutycznego stanowiska Gadamera jest niezbędne, by poprawnie rozumieć ujęcie egzegezy biblijnej oparte na historii oddziaływania tekstu. Jednak nie wyczerpuje to powodów, dla których nowe ujęcie pojawiło się w pracach egzegetycznych. *Wirkungsgeschichte* było przede wszystkim jeszcze jedną próbą przezwyciężenia głębokiego kryzysu, w jakim znalazła się egzegeza biblijna, zwłaszcza egzegeza protestancka, na skutek jednostronnego i często obciążonego błędami stosowania metody historyczno-krytycznej¹². Odcięcie się egzegezy protestanckiej od żywej tradycji Kościoła, co najdobitniej wyraża zasada *sola Scriptura*, następnie niepoohamowany pochód egzegezy opartej na skrajnym historycyzmie i liberalizmie, i postulowana przez R. Bultmanna demitologizacja poczyniły spustoszenia w społeczności wierzących kościołów reformowanych¹³. W egzezie protestanckiej brak

¹¹ Por. P. G r e c h, *Ermeneutica e Teologia biblica*, Roma 1986, s. 179; t e n ż e, *Erme-
neutica*, 3a Ristampa (ad uso degli studenti), Roma 1998, s. 40; por. też omówienie Cz. Bartni-
ka (*Hermeneutyka personalistyczna*, Lublin 1994, s. 81-87). Propozycje hermeneutyczne Gada-
mera nie pozostały bez echa, wzbudzając ostre polemiki. Przede wszystkim skrajny subiektywizm interpretacji budził wątpliwości krytyków, chociaż każdy nieco inaczej formułował swoje zarzuty. Najistotniejsze jest jednak to, iż reguły gadameriańskie nie zapewniały żadnego obiektywnego kryterium weryfikującego lub falsyfikującego interpretację.

¹² Nie ma o tym mowy wprost w dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej, ale braki metody historyczno-krytycznej zostały wyraźnie zasygnalizowane w części wprowadzającej podpunkty B i C pierwszego rozdziału (zob. *Interpretacja Biblii w Kościele*, s. 33, 40); por. T r o n i n a, *Historia oddziaływania*, s. 212-219.

¹³ W tym historycznym kontekście wymowne było stanowisko G. Ebelinga, który domagał się intensywniejszych badań uwzględniających historię interpretacji tekstów biblijnych (*auslegungsgeschichtliche Forschung*). Jego zdaniem, historia Kościoła to przekazywanie świadectwa o Jezusie Chrystusie, by stworzyć możliwość uwierzenia – doprowadzić do wiary; historia Kościoła to historia interpretacji Pisma św. Zob. G. E b e l i n g, *Kirchengeschichte als Auslegung der Heiligen Schrift*, (SGV 189), Tübingen 1947; por. H. K. B e r g, *Ein Wort wie Feuer. Wege lebendiger Bibelauslegung*, München 1991, s. 331.

było lektury duchowej, uaktualniającej przesłanie biblijne (ujęcie kanoniczne formułuje podobny zarzut, chociaż lekarstwo proponowane na niedomagania jest inne)¹⁴ Celem i zadaniem nowej metody było ponowne ożywienie tekstu biblijnego, który nie tylko winien być komentowany i objaśniany przez egzegetów, ale również rozumiany. „Rozumienie tekstu”, tj. odkrywanie aktualnego sensu słów biblijnych i ich zastosowanie do własnej sytuacji życiowej, jest bowiem właściwym zadaniem badań biblijnych. Odpowiedzią na obserwowany brak miało być pojawienie się ujęcia opartego na historii oddziaływania tekstu biblijnego, *Wirkungsgeschichte*, która uświadamia studiującemu jak rozumiano tekst w konkretnej epoce, a przez to umożliwia mu pełniejsze odczytanie tekstu biblijnego. Uczeni wystąpili przeciw wyłącznie historyczno-krytycznemu badaniu tekstów biblijnych, w którym nie dochodzi się do ich rozumienia i do prawdziwej „rozmowy” z tekstem¹⁵

W istocie jednak problem, przed którym stanęli bibliści protestanccy, jest bardziej złożony, gdyż dotyczy tradycji kościelnej i egzegetycznej. Na bazie przesłanek filozoficznych i niezależnie od sporów teologicznych okazało się, iż tekst biblijny prowokuje reakcje czytelników układające się w historię skutków – *Wirkungsgeschichte*. Mimo odrzucenia autorytatywnej tradycji kościelnej, tradycja jednak istnieje i w jej łonie kształtuje się chrześcijańskie wyznanie wiary. Tradycję można bowiem m.in. rozumieć w znaczeniu węższym, jako skutki czy efekt żywego kontaktu wierzących z Pismem św. lub – inaczej – jako praktykę stosowania Pisma św. w życiu Kościoła. Stąd pojawiło się pytanie o relacje istniejące między Pismem św. a tradycją rozumiane jako pytanie o stosunek tekstów Nowego Testamentu do spowodowanych przez nie skutków, do historii ich oddziaływania¹⁶. W takim ujęciu Pismo św. ma wobec tradycji znaczenie nadrzędne, będąc drogą poznania Objawienia i jednocześnie źródłem. Jednak dzięki temu powstało pole biblijnego

¹⁴ L u z, *Das Evangelium nach Matthäus*, Bd. I, s. 82: „Diese Überlegungen wollen deutlich machen, daß die Auslegungs- und Wirkungsgeschichte nicht zusätzlichen historischen Stoff neben dem exegetischen anhäufen möchte. Sie will vielmehr helfen, ein Defizit der historisch-kritischen Auslegung zu überwinden”.

¹⁵ Zob. J. G n i l k a, *Zur Interpretation der Bibel – die Wirkungsgeschichte*, w: *Interpretation of the Bible. International Symposium on the Interpretation of the Bible (Ljubljana, Slowenia 1996)*, Sheffield 1998, s. 1592.

¹⁶ Katolickie rozumienie Tradycji oraz stosunku Pisma św. i Tradycji zostało przedstawione w Konstytucji dogmatycznej o Objawieniu Bożym *Dei Verbum* (KO, nr 8-9). Zob. Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst łacińsko-polski, Poznań 1967, s. 543-544.

dialogu ekumenicznego między Kościołem katolickim a Kościołami powstałymi jako skutek Reformacji¹⁷

Dopiero w tym wielorakim kontekście trzeba przypomnieć pojawienie się ewangelicko-katolickich komentarzy ekumenicznych (*Ewangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*). Dzięki wspomnianej serii komentarzy *Wirkungsgeschichte* zyskała nową jakość. Z jednej strony usiłowano doprecyzować cele i zadania omawianej metody, z drugiej znalazła ona praktyczne zastosowanie w pracy egzegetycznej. Dodajmy od razu, iż stosowanie omawianego ujęcia w komentarzu ekumenicznym nie jest pozbawione licznych trudności¹⁸.

II. CZYM JEST WIRKUNGSGESCHICHTE?

Najwyższy zatem czas zapytać, czym jest studium Biblii oparte na historii oddziaływania tekstu, czym jest *Wirkungsgeschichte*? Brak jednolitej definicji tego ujęcia czy metody, każdy zaś autor nieco inaczej rozumie jej cele i zadania.

Podejście opiera się na dwóch założeniach, z których pierwsze mówi, iż tekst staje się dziełem literackim w chwili spotkania z czytelnikiem, który daje mu życie i przyjmuje go za swój. Podstawą jest ogólna teoria komunikacji oraz hermeneutyka Gadamera, przy czym w szczególności zwraca się uwagę na spotkanie tekstu biblijnego z jego odbiorcą:

hagiograf → tekst biblijny → **oddziaływanie** ← czytelnik

Wirkungsgeschichte bazuje na twierdzeniu, iż tekst staje się dziełem literackim w chwili zetknięcia się z czytelnikiem¹⁹. Z jednej strony tekst oddziałuje na odbiorcę, z drugiej odbiorca podchodzi do tekstu z własnym (przed)

¹⁷ Zob. G n i l k a, *Zur Interpretation der Bibel*, s. 1597-1598; por. H. R ä i s ä n e n, *Die Wirkungsgeschichte der Bibel. Eine Herausforderung für die exegetische Forschung*, *EvTh* 52(1992), s. 338-340. W tym kontekście warto odnotować interesujący artykuł Ch. Dohmena (*Gottes Spuren nachgehen. Offenbarung in der Wirkungsgeschichte biblischer Texte?* w: *Gottes Offenbarung in der Welt*, Gütersloh 1998, s. 260-274).

¹⁸ Najobszerniej pisze na ten temat H. Frankemölle (*Evangelium und Wirkungsgeschichte. Das Problem der Vermittlung von Methodik und Hermeneutik in neueren Auslegungen zum Matthäusevangelium*, w: *Salz der Erde – Licht der Welt*, hrsg. L. Oberlinner, P. Fiedler, Stuttgart 1991, s. 64-71); por. B a r t n i c k i, *Ewangelie synoptyczne*, s. 350-354; P i n d e l, *Ujęcia oparte na Tradycji*, s. 57. W komentarzach serii EKK ma miejsce egzegeza odwołująca się do metody historyczno-krytycznej i metod literackich, zaś *Wirkungsgeschichte* jest tylko uzupełnieniem analizy tekstu biblijnego, najczęściej rozumiana zresztą jako historia interpretacji.

¹⁹ *Interpretacja Biblii w Kościele*, s. 44.

rozumieniem świata: z nurtującymi go pytaniami i życiowym doświadczeniem, problemami itd. Dynamika spotkania powoduje, iż tekst na nowo rozbrzmiewa w czytelniku, dokonuje się jego aktualizacja, orędzie zaś prowokuje reakcję. Takie spotkanie z tekstem może się dokonać indywidualnie lub we wspólnocie. Recepcja tekstu przez czytelnika prowadzi w efekcie, to druga przesłanka, do lepszego i pełniejszego rozumienia tekstu biblijnego, co może spowodować zmianę życia i postępowania lub może owocować nowym dziełem lub utworem²⁰ Sedno omawianego ujęcia polega na prześledzeniu szeregu spotkań i oddziaływań: tekst biblijny–czytelnik w ciągu wieków. Swoista historia skutków (*Wirkungsgeschichte*) wywołanych przez księgę lub fragment Pisma św. zajmuje równocześnie doniosłe miejsce w pracy egzegetycznej i w interpretacji tekstu biblijnego²¹. Historia efektów wywołanych przez tekst winna bowiem stanowić integralną część objaśnienia i interpretacji tekstu biblijnego (*wirkungsgeschichtliche Auslegung*). Jest to nowe ujęcie analizy tekstu biblijnego, by przewyciężyć niedomagania badań historyczno-krytycznych i pomóc w jego aktualizacji²².

Nowa metoda winna także prowadzić do refleksji nad własnym stanowiskiem hermeneutycznym, uświadamiając uczoneму subiektywizm i względność każdej interpretacji. Egzegeta winien mieć świadomość, iż także on wpisany jest w historię oddziaływania tekstu (*wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*), by w ten sposób uniknąć m.in. uporczywego trwania przy wyłączanie „prawdziwej” i jedynej interpretacji. Każda interpretacja jest tylko możliwością rozumienia tekstu biblijnego. Ten aspekt ujęcia podkreślają szczególnie egzegeci protestanccy, którzy dostrzegają tutaj m.in. możliwość uzasadnienia różnic konfesyjnych między Kościołami chrześcijańskimi²³

²⁰ Tamże; por. P i n d e l, *Ujęcia oparte na Tradycji*, s. 55

²¹ „Dans cette perspective, on a commencé a faire entrer dans le travail d'interprétation l'histoire de l'effet provoqué par un livre ou un passage de l'Écriture („Wirkungsgeschichte”). On s'efforce de mesurer l'évolution de l'interprétation au cours du temps en fonction des préoccupations des lecteurs et d'évaluer l'importance du rôle de la tradition pour éclairer le sens des textes bibliques” (*L'interprétation de la Bible*, s. 48). Odnотujmy niezbyt szczęśliwe użycie terminu „l'interprétation” (w dwóch różnych znaczeniach obok siebie).

²² L u z, *Das Evangelium nach Matthäus*, Bd. I, s. 82; W. E g g e r, *Methodenlehre zum Neuen Testament. Einführung in linguistische und historisch-kritische Methoden*, Freiburg–Basel–Wien 1987³, s. 214.

²³ Zob. B e r g, *Ein Wort wie Feuer*, s. 363-364; F r a n k e m ö l l e, *Evangelium und Wirkungsgeschichte*, s. 78-84. Można dodać, iż świadomość stanowiska hermeneutycznego (w sensie rozumienia własnego horyzontu pytań), włączonego w interpretację, była niezwykle ważna dla Gadamera (zob. G n i l k a, *Zur Interpretation der Bibel*, s. 1592).

Odnajmy najpierw, iż naszkicowany wyżej model teoretyczny jest bardzo pojemny, stąd może zostać odniesiony do tekstów różnego rodzaju, nie tylko tekstów biblijnych. I rzeczywiście, w literaturze naukowej nie brak np. pytania o „historię oddziaływania” mitów antycznych w średniowieczu i w czasach nowożytnych²⁴ czy pytania o chrześcijańską „historię oddziaływania” *Bellum Judaicum* Flawiusza²⁵. Takie przykłady można mnożyć. Zatem pierwsze ważne odgraniczenie dotyczy obszaru badań. *Wirkungsgeschichte* zajmuje się tekstami biblijnymi i ich oddziaływaniem. Co więcej, chodzi zwykle o oddziaływanie tekstów biblijnych w nauczaniu i życiu Kościoła w okresie już po powstaniu Nowego Testamentu. Oznacza to tym samym, iż nie powinno się odwoływać do *Wirkungsgeschichte* w przypadku stwierdzenia aktualizacji czy relektury starszych tekstów biblijnych w młodszych warstwach Pisma św. Jest to odrębny problem metodologiczny²⁶.

Jednak na obszarze badań biblijnych można również wskazać wiele sposobów stosowania *Wirkungsgeschichte*, od ujęć bardzo szerokich po ujęcia zawężone. W wielu przypadkach bibliści niemieccy sięgają do terminu *Wirkungsgeschichte* w znaczeniu daleko odbiegającym od definicji obecnej w publikacjach poświęconych hermeneutyce i metodologii biblijnej. Jako przykład można wskazać A. Vögtelego, który doskonale wie, czym jest *Wirkungsgeschichte*, mimo to sięgnął do terminu w innym, szerszym jego znaczeniu. Według niego powielkanocne przepowiadanie, także wiara i życie chrześcijan oraz pisma zebrane w Nowym Testamencie to *Wirkungsgeschichte* – odpowiedź na objawienie dokonane w Jezusie Chrystusie²⁷. Na inny sens *Wirkungsgeschichte* wskazał wcześniej S. Pisarek²⁸.

²⁴ W. H e r m a n n, *Zwei Mannheimer Forschungsinitiativen zur Wirkungsgeschichte des antiken Mythos in Mittelalter und Neuzeit*, w: *Der antike Mythos und Europa*, Berlin 1997, s. 168-176.

²⁵ H. S c h r e c k e n b e r g, *Josephus und die christliche Wirkungsgeschichte seines „Bellum Judaicum”*, *Principat* 25, 2: *Hellenistische Judentum*, ed. W. Haase, s. 1106-1217.

²⁶ Zob. A. V ö g t l e, *Offenbarungsgeschehen und Wirkungsgeschichte. Neutestamentliche Beiträge*, Freiburg–Basel–Wien 1985, s. 5: „Unter «Wirkungsgeschichte» versteht die heutige Exegese gemeinhin das Wirksamwerden biblischer Texte in Lehre und Leben der Kirche der nachneutestamentlichen Zeit”.

²⁷ Tamże, zwł. s. 5.

²⁸ *Historia oddziaływania*, s. 97-98: „[...] Ewangelia św. Marka jest najstarszą Ewangelią. A wtedy Ewangelie św. Mateusza i św. Łukasza jako późniejsze od Marka i od niego zależne już winny być zaliczone do historii działania tej Ewangelii. Znalazły się bowiem już w kręgu działania, czyli wpływu Ewangelii św. Marka. Mamy zatem «Wirkungsgeschichte» od samego początku powstawania Nowego Testamentu. Tu też zaczyna się cały problem tej metody, którą możemy ująć jako próbę uchwycenia oddziaływania księgi natchnionej – w naszym konkretnym

Obok ujęć poszerzających *Wirkungsgeschichte* można spotkać węższe rozumienie terminu, zazwyczaj ograniczone do historii interpretacji tekstu lub swego rodzaju antologii komentarzy, utworów literackich czy dzieł sztuk pięknych. Spotkanie tekstu i czytelnika przyjmuje rozmaite formy. Mogą to być różnego rodzaju analizy o charakterze naukowym (literackim, historycznym, teologicznym itd.). Ale nie można też zapomnieć o prawodawstwie kościelnym, homiliach i kazaniach, pieśniach liturgicznych i dziełach pobożności ludowej, których teksty biblijne były źródłem inspiracji. Może to być lektura duchowa czy mistyczna tekstów biblijnych, np. dokonana przez świętych. Ale może to być także percepcja artystyczna w literaturze pięknej, w muzyce czy malarstwie²⁹ Stąd z punktu widzenia metodologii biblijnej wyróżnia się następujące aspekty omawianego podejścia. W sensie właściwym *Wirkungsgeschichte* pyta o wszystkie działania motywowane czy inspirowane Biblią. Jest to pojęcie nadrzędne. Z kolei historia objaśniania tekstu biblijnego (*Auslegungsgeschichte*), co jest dziełem egzegetów i teologów, pyta o wyniki analiz naukowych tekstu na przestrzeni dziejów. Dlatego nie wolno redukować *Wirkungsgeschichte* do *Auslegungsgeschichte*, tj. do „historii egzegezy”, która jest tylko jednym z aspektów historii oddziaływania tekstu. Mimo to tak właśnie czyni większość autorów wspomnianego komentarza ekumenicznego do Nowego Testamentu, a ostatnio W. Schrage w czterotomowym komentarzu do Pierwszego Listu do Koryntian (*Der erste Brief an die Korinther*, Bd. 1-4, Neukirchen-Vluyn 1991-2001)³⁰. Od *Wirkungsgeschichte* należy także odróżnić historię recepcji (*Rezeptionsgeschichte*). Dwa wspom-

przypadku Ewangelii św. Marka – na teologię i Kościół w całej historii – w starożytności, w średniowieczu oraz w czasach nowożytnych”

²⁹ E g g e r, *Methodenlehre*, s. 214; por. P i s a r e k, *Historia oddziaływania*, s. 105: „Czy nie należałoby w tej recepcji uwzględnić także wpływu, jaki teksty natchnione wywierały w ciągu wieków na całą kulturę, nasycając ją swoimi treściami, co sięga nieraz aż do języka codziennego. Dzięki temu działaniu nasza kultura jest chrześcijańska. W tak poszerzonej recepcji można by badać oddziaływanie poszczególnych perykop biblijnych na sztukę, na muzykę i literaturę, na etos chrześcijan, na ich duchowość, nawet na instytucje, jeśli inspiracja do powołania ich znajduje się w Nowym Testamencie czy w Biblii w ogóle”

³⁰ Por. definicję sformułowaną przez U. Luza (*Das Evangelium nach Matthäus*, Bd. I, s. 78): „Ich verstehe unter *Auslegungsgeschichte* die Geschichte der Auslegungen eines Textes in Kommentaren und anderen theologischen Schriften. Unter *Wirkungsgeschichte* ist die Geschichte, Rezeption und Aktualisierung eines Textes in anderen Medien als dem Kommentar verstanden, also z.B. in Predigten, Kirchenrecht, Lied, in der Kunst, im Handeln und im Leiden der Kirche. *Wirkungsgeschichte* und *Auslegungsgeschichte* verhalten sich zueinander wie zwei konzentrische Kreise, so daß «*Wirkungsgeschichte*» auch Oberbegriff zu «*Auslegungsgeschichte*» ist”; por. R ä i s ä n e n, *Die Wirkungsgeschichte*, s. 340-341; T r o n i n a, *Historia oddziaływania*, s. 213.

niane aspekty ujęcia przenikają się i uzupełniają, i nieraz trudno je rozdzielać, ale nie są one tym samym: „Nazwa «repcja» lepiej uwzględnia wkład człowieka do tego procesu, nazwa «historia działania» lepiej uwydatnia działanie Boże, w myśl aktywnego i dynamicznego rozumienia tekstu 2 Tm 3, 16”³¹.

W zakończeniu tej części trzeba zauważyć, iż niezwykle trudno jest stosować historię oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*) w jej teoretycznym, pełnym rozumieniu, tj. z uwzględnieniem w pracy egzegetycznej historii efektów wywołanych przez tekst w sposób wyczerpujący (*wirkungsgeschichtliche Auslegung*) oraz z uwzględnieniem w pracy badawczej własnego stanowiska hermeneutycznego (*wirkungsgeschichtliches Bewußtsein*). Ogromne trudności wynikają także z charakteru źródeł kwerendy i konieczności ich interpretacji. Dwa tysiące lat istnienia chrześcijaństwa to niezwykle szeroka i bogata historia oddziaływania tekstów biblijnych. Sytuacja taka zakłada konsultację możliwie licznych dokumentów pisanych czy innego rodzaju świadectw źródłowych ilustrujących historię oddziaływania tekstów biblijnych. Ujęcie oparte na *Wirkungsgeschichte* wymaga zatem olbrzymiego nakładu pracy najpierw przy gromadzeniu i katalogowaniu źródeł historycznych, jak tłumaczenia Biblii i komentarze, homilie i dzieła duchowe, literatura i sztuka religijna itd. Dla dokładnego prześledzenia recepcji tekstu natchnionego Biblii trzeba by mieć w komplecie wydania dzieł wpływowych pisarzy, ojców Kościoła, teologów i świętych, i trzeba by je mieć z indeksami rzeczowymi, w szczególności biblijnymi. Następnie dla każdego odnotowanego faktu oddziaływania tekstu trzeba by dokonać rekonstrukcji okoliczności czy historycznej sytuacji, w której oddziaływanie nastąpiło. A mimo to studium tekstów biblijnych oparte na historii oddziaływania tekstu nigdy nie będzie kompletne³².

III. WIRKUNGSGESCHICHTE A HERMENEUTYKA KATOLICKA

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej *Interpretacja Biblii w Kościele* sytuuje historię oddziaływania tekstu wśród ujęć, które mogą jedynie dopełnić owoce badań za pomocą klasycznych metod biblijnych. Historia oddziały-

³¹ Zob. B a r t n i c k i, *Ewangelie synoptyczne*, s. 361; por. P i s a r e k, *Historia oddziaływania*, s. 104. Takie fideizujące ujęcie *Wirkungsgeschichte* jest nie do przyjęcia dla uczonych czy egzegetów o postawach skrajnie pozytywistycznych, którzy wolą mówić o potencjale tkwiącym w tekście lub aktualnie działających siłach czy impulsach tradycji.

³² Choć niedoskonały, to jednak *Wirkungsgeschichte* ma już wypracowany warsztat naukowy. Zob. B e r g, *Ein Wort wie Feuer*, s. 362-364; por. B a r t n i c k i, *Ewangelie synoptyczne*, s. 363-366; P i s a r e k, *Historia oddziaływania*, s. 105.

wania tekstu jest pomocna w rozumieniu tekstu biblijnego. Niemniej należy koniecznie naświetlić szerzej relacje istniejące między tym podejściem a metodą historyczno-krytyczną, nadal podstawową w badaniach biblijnych, a przede wszystkim między *Wirkungsgeschichte* a hermeneutyką katolicką³³

Zauważmy najpierw, iż w najnowszych metodologiach Nowego Testamentu termin *Wirkungsgeschichte* nie pojawia się jako samodzielny aspekt badań tekstów biblijnych, natomiast rozproszone elementy podejścia można odnaleźć na kolejnych etapach analizy tekstu biblijnego (por. metodologie W. Eggera, Th. Södinga, H. Langkammera). Również stanowisko Papieskiej Komisji Biblijnej, zawarte w dokumencie z 1993 r., jest podobne. Członkowie Komisji stwierdzili, iż *Wirkungsgeschichte* nie jest metodą, a tylko pewnym ujęciem interpretacji tekstów biblijnych, a nadto, iż nie jest to dyscyplina autonomiczna („cette approche ne peut pas être une discipline autonome”)³⁴. *Wirkungsgeschichte* posiada konkretną, ale ograniczoną przydatność w badaniach biblijnych. Uściślenia domagają się zwłaszcza dwa aspekty podejścia.

Rodzi się pytanie, czy termin *Wirkungsgeschichte* powinno się stosować do faktów wewnątrzbiblijnych określanych jako aktualizacja, interpretacja czy ponowna relektura (franc. „relecture”) tradycji biblijnych w młodszych warstwach Starego lub Nowego Testamentu. Jako przykład stosowania *Wirkungsgeschichte* podaje się często wewnątrzbiblijny rozwój motywów czy tematów. Tak np. postąpił A. Tronina analizując Ps 2³⁵ i wielu innych autorów. Znakomitym przykładem *Wirkungsgeschichte* może być recepcja i reinterpretacja tekstu Rdz 15, 6 kolejno w 1 Mch 2, 52; Gal 3, 6 i Rz 4, 2-3 oraz Jk 2, 24. Niewątpliwie mamy tutaj do czynienia z historią oddziaływania Rdz 15, 6, ale czy jest to *Wirkungsgeschichte*? W dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej przykładów wziętych z Biblii brak, zaś autorzy wskazują na księgę *Pieśni nad Pieśniami*, ale nie na jej oddziaływanie utrwalone w tekstach biblijnych, lecz oddziaływanie w późniejszym życiu Kościoła³⁶. Dodać należy, iż o interpretacji w tradycji biblijnej, m.in. o relekturach, jest mowa w rozdz. III

³³ Jak precyzują autorzy dokumentu, należy się wystrzegać preferowania jednego momentu historii oddziaływania jakiegoś tekstu, by nie robić z niego zasady interpretacji. Historia Kościoła poświadcza istnienie wielu interpretacji tendencyjnych i błędnych, a nawet zgubnych, np. uzasadniających antysemityzm czy dyskryminację rasową. Równocześnie objaśnienie oparte na *Wirkungsgeschichte* może zrodzić nowe spojrzenie na tekst biblijny, uwzględniające sytuację współczesną.

³⁴ *L'interprétation de la Bible*, s. 49.

³⁵ Por. *Historia oddziaływania*, s. 219-226.

³⁶ J. A. F i t z m y e r, *The Biblical Commission's Document „The Interpretation of the Bible in the Church” Text and Commentary*, (Subsidia Biblica 18), Roma 1995, s. 79-81, przypisy 114-115.

wspomnianego dokumentu. Podobnie twórcy metody, a także autorzy podręczników do metodologii biblijnej nie w ten sposób opisują cele i zadania *Wirkungsgeschichte*. W najnowszych metodologiach biblijnych termin nie pojawia się jako samodzielny aspekt czy element naukowych badań tekstu biblijnego. Oznacza to zatem, iż terminu *Wirkungsgeschichte* nie powinno się odnosić do analiz wewnątrzbiblijnych, natomiast chodzi o oddziaływanie tekstów biblijnych w życiu Kościoła już po powstaniu Nowego Testamentu³⁷

Podobną powściągliwość należy zachować w przypadku zawężenia *Wirkungsgeschichte* do *Auslegungsgeschichte*, jak często się to czyni. Najlepszym przykładem są wspomniane wyżej komentarze ekumeniczne (EKK) do Nowego Testamentu, w których zazwyczaj *Wirkungsgeschichte* została zredukowana do historii interpretacji tekstów biblijnych. Są to opracowania niezwykle cenne i pomocne, ale czy oddają istotę i cele nowego ujęcia badań biblijnych? Można wręcz twierdzić, iż w takim przypadku omawiane podejście do analizy tekstów biblijnych byłoby zbędne, trudno bowiem wyobrazić sobie rzetelne uprawianie badań biblijnych bez uwzględnienia wcześniejszych interpretacji, tj. bez uwzględnienia historii badań nad tekstem biblijnym. Taką funkcję spełniały już średniowieczne komentarze mające formę katen (*catenae*), a gromadzące w jednym miejscu opinie teologów. Historia egzegezy wskazuje na różne kierunki interpretacji tekstu biblijnego, co ma znaczenie w dalszych badaniach, gdyż albo wskazuje na *opinio communis* egzegetów, albo na braki i luki w analizie egzegetycznej, co prowadzi do stawiania nowych pytań, postępu badań biblijnych i nowych rozwiązań³⁸.

Dalsze uwagi krytyczne trzeba sformułować z punktu widzenia hermeneutyki katolickiej. Najpierw odnotujmy niebezpieczeństwo swego rodzaju

³⁷ Uwzględnienie oddziaływania wewnątrzbiblijnego tekstów wcześniejszych na późniejszych autorów czy recepcja tekstów wcześniejszych przez autorów późniejszych jest czymś oczywistym w badaniach biblijnych. Jest to swego rodzaju *Wirkungsgeschichte* wewnątrzbiblijna i to w formie wzorcowej, ale obecna w badaniach biblijnych od dawna; por. Th. Söding (*Wege der Schriftauslegung. Methodenbuch zum Neuen Testament*, Freiburg–Basel–Wien 1998, s. 257-258), który pisze: „Es gilt, die neutestamentlichen Schriften theologisch gerade aus ihrer Rezeption alttestamentlicher Theologien heraus zu erklären und zu verstehen. Dies gelingt – entgegen früheren Forschungstendenzen – nur im ständigen Seitenblick auf die frühjüdische Rezeptions- und Interpretationsgeschichte des Alten Testaments, aus der heraus überhaupt erst die Voraussetzungen des neutestamentlichen Schrift-Verständnisses zu erhellen sind” Egger (*Methodenlehre*, s. 214) uwzględnia *Wirkungsgeschichte*, ale tylko w ramach aktualizacji tekstów biblijnych w czasach współczesnych.

³⁸ O takiej potrzebie mówi otwarcie Th. Söding (*Wege der Schriftauslegung*, s. 231); por. R ä i s ä n e n, *Die Wirkungsgeschichte*, s. 340: „Die auslegungsgeschichtliche Aufgabe wird auch längst wahrgenommen – im Unterschied zur eigentlichen Wirkungsgeschichte”

„sytuacjonizmu egzegetycznego”, które wynika z *hermeneutica gadameriana*. Brak u Gadamera obiektywnego kryterium weryfikującego lub falsyfikującego interpretację, i podobnie jest w skrajnych ujęciach *Wirkungsgeschichte*. Podkreślają one subiektywny charakter interpretacji zależny od horyzontu interpretatora i uwalniają od trwania przy jedynie słusznej i prawdziwej interpretacji. W mniejszym lub większym stopniu może to prowadzić do negacji Pisma św. jako słowa Bożego i negacji wynikającego stąd autorytetu ksiąg świętych³⁹ Poprawne stosowanie metody historyczno-krytycznej, uzupełnionej o nowe metody literackie, a nadto uwzględnienie tzw. teologiczno-dogmatycznych zasad interpretacji tekstów biblijnych, jak formułuje je hermeneutyka katolicka, znacznie zawęży cele i zadania ujęcia opartego na historii oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*). W przypadku uczonych katolickich tradycja wewnątrzkościelna ma od dawna ważne miejsce: opinie Ojców Kościoła, żywa tradycja Kościoła czy głos Magisterium Kościoła są uwzględniane w pracy egzegetycznej (por. KO 12)⁴⁰ Do tego trzeba dodać, iż w ostatnim czasie Kościół rzymskokatolicki, mimo zaniedbań na polu duszpasterstwa biblijnego, kładzie duży nacisk na aktualizację orędzia biblijnego w życiu wierzących. Znalazło to dobitny wyraz w cytowanym dokumencie Papieskiej Komisji Biblijnej, w którym autorzy mówią o charakterystycznych cechach interpretacji katolickiej (rozd. III), a następnie o interpretacji Biblii w życiu Kościoła, dokonującej się m.in. przez aktualizację i inkulturację orędzia biblijnego, i w różnych formach pracy duszpasterskiej (rozd. IV)⁴¹

*

W zakończeniu można stwierdzić, iż historia oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*) niewątpliwie wzbogaca warsztat egzegety, a także owoce pracy egzegetycznej. Posiada ona walor naukowy dwojakiego rodzaju: przedstawia główne linie interpretacyjne tekstu biblijnego w przeszłości, dzięki czemu wskazuje na poprawną, a w każdym razie pozbawioną błędów interpretację tekstu biblijnego. Nadto uwrażliwia interpretatora Biblii na interpretacje tendencyjne, błędne, a nawet fałszywe, które w rezultacie mogą prowadzić do

³⁹ Zob. B e r g, *Ein Wort wie Feuer*, s. 333, 363-364.

⁴⁰ Zob. M. F i l i p i a k, *Człowiek współczesny a Stary Testament*, (Jak rozumieć Pismo św., 1), Lublin 1982, s. 55-92; J. S z l a g a, *Hermeneutyka biblijna*, w: *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, red. J. Szlaga, Poznań-Warszawa 1986, s. 215-218.

⁴¹ *Interpretacja Biblii w Kościele*, s. 87-98; zob. S. H a r ę z g a, *Droga Słowa Bożego od jego zrozumienia do inkulturacji*, w: *Interpretacja Biblii w Kościele*, s. 196-217.

działań niezgodnych z sensem i przesłaniem tekstów biblijnych. Po drugie, uświadamia mu jego własny horyzont hermeneutyczny. Niemniej w naukowym studium tekstów Nowego Testamentu jej przydatność jest dość ograniczona, zwłaszcza jeśli w sposób poprawny stosujemy metodę historyczno-krytyczną, a nadto uwzględniamy teologicznodogmatyczne zasady interpretacji Pisma św. w ujęciu katolickim.

BIBLIOGRAFIA

- E b e l i n g G., Die Geschichtlichkeit der Kirche und ihrer Verkündigung als theologisches Problem, (SGV 207/208), Tübingen 1954.
- G n i l k a J., Die Bedeutung der Wirkungsgeschichte für das Verständnis und die Vermittlung biblischer Texte, w: Dynamik im Wort, Stuttgart 1983, s. 330-344.
- G r i m m G., Rezeptionsgeschichte, (UTB 691), München 1977.
- L u z U., Wirkungsgeschichtliche Exegese. Ein programmatischer Arbeitsbericht mit Beispielen aus der Bergpredigtexegese, „Berliner Theologische Zeitschrift” 2(1985), s. 18-32.
- S t u h l m a c h e r P., Zur Methoden- und Sachproblematik einer interkonfessionellen Auslegung des Neuen Testaments, w: Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament. Vorarbeiten, Bd. 4, Zürich-Neukirchen 1972, s. 11-55.
- W r e g e H.-T., Wirkungsgeschichte des Evangeliums: Erfahrungen, Perspektiven und Möglichkeiten, Göttingen 1981.

HISTORY OF THE INFLUENCE OF THE TEXT (*WIRKUNGSGESCHICHTE*) AND THE STUDY OF THE NEW TESTAMENT

S u m m a r y

The author of the article sheds light on the most important aspects of the approach to the study of the biblical texts based on tradition, that is the history of the influence of the text – *Wirkungsgeschichte*. In the first part he shows the philosophical foundations (H-G. Gadamer) and the historical-theological origin of the method that is one more response to the shortcomings of historical-critical studies. In the next point various definitions and formulations of *Wirkungsgeschichte* are discussed that can be encountered in academic publications, especially written by German exegetes. The article is concluded with a critical evaluation of the approach from the point of view of Catholic hermeneutics and the theological-dogmatic principles formulated in the documents of the Catholic Church (cf. *Dei Verbum* 12).

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: hermeneutyka biblijna, metodologia biblijna, historia oddziaływania tekstu (*Wirkungsgeschichte*).

Key words: biblical hermeneutic, biblical methodology, history of the influence of the text (*Wirkungsgeschichte*).